Nieuwste boek minder detaillistisch dan vorige

Historicus Hartog: gewikt en gewogen

= door Ronald Donk =

De meeste mensen beginnen vanaf hun zestigste levensjaar hun drukke werkzaamheden af te bouwen. Na een leven van zinvolle arbeid wensen zij in alle rust van hun pensioen en levensavond te genieten. Zij hebben dan tijd om nog eens terug te blikken op een leven vol hoogte- en/of dieptepunten. De 81-jarige historicus Johan Hartog is echter nog niet aan zo'n afbouwperiode toe. Hij neemt blijkbaar nog geen genoegen met zijn berg publicaties. Is hij te vergelijken met een marathonloper die niet weet waar de finish is? Vol enthousiasme, toewijding en doorzettingsvermogen zet hij gestaag zijn produktietempo voort. Vanaf 1980 heeft hij zestien artikelen en zeven boeken het levenslicht doen zien. En tussen 1946 en 1980 heeft hij veel meer gepubliceerd. Het zal voor toekomstige historici een haast onmogelijke opgave worden de produktiekwantiteit van Hartog te evenaren en/of voorbij te streven. Als geboren Nederlander heeft hij een groot deel van zijn leven besteed aan de Arubaanse en Antilliaanse geschiedenis. Voorwaar geen geringe verdiensten voor de eilandelijke historiografie.

OVERLEVEN

Als lezer van deze boekbespreking kan men tegenwerpen dat de boekenwurm Hartog het nu eenmaal niet kan nalaten. Schrijft hij niet om te overleven? Misschien is dit wel het geheim achter de historicus Hartog: zo lang hij geestelijk nog in staat is zijn kennis helder op papier te krijgen, is hij niet te stuiten. Een typisch geval van een man die met de pen in de hand wenst te sterven? In 1992 verraste de auteur ons al aangenaam met 'Het gedrukte woord in de Nederlandse Antillen en Aruba'. Daarin verstrekt hij veel informatie over collecties Antilliana in Nederland en op de eilanden. Iedere onderzoeker en scriptieschrijver kan dit boek als naslagwerk gebruiken. Het bespaart de speurder veel zoektijd. Maar dit boek wens ik niet te recenseren. Het gaat mij om Hartogs laatste produkt: *De geschiedenis van twee landen. De Nederlandse Antillen en Aruba, Europese Biblio-theek, Zaltbommel 1993.*

BALANCEREN

Ik maak het mezelf natuurlijk niet gemakkelijk. Kan ik Hartog wel recenseren? Is hij zo langzamerhand niet een 'produktieheilige' geworden? Zullen niet al mijn woorden op een weegschaal worden gelegd? Kun je een boek bespreken van iemand die je al jaren kent? Kun je in de weekend-bijlage van de Amigoe een voormalige hoofdredacteur van de krant kritisch bespreken? Mijn antwoord op deze vragen is zonder meer bevestigend. Een recensent moet zich onafhankelijk kunnen opstellen. Een recensent staan twee doelen voor ogen. Hij probeert allereerst de toekomstige lezer een indruk te geven van de te bespreken studie. Vervolgens is het de taak van de recensent de inhoud van het boek en de visie van de auteur kritisch te analyseren. In een kleine gemeenschap en een kleine kring van wetenschappers is vooral het tweede erg moeilijk. Hoe valt de kritiek? Is de kritiek wel terecht? Is de recensent wel eer-lijk ten aanzien van het besproken werk? Ik zal hieronder de inhoud van het boek bespreken en de aanpak van Hartog plaatsen in de huidige historiografische discussie.

Het boek is zeer plezierig uitgegeven. Door de duidelijke en mooie bladspiegel leest het gemakkelijk. De tekst wordt regel-matig onderbroken door aardige zwartwit foto's. De foto's geven ons een duidelijk beeld van de economische activiteiten uit het verleden, de bouwkunst en belangrijke figuren als Da Costa Gomez en Betico Croes. De afbeeldingen ondersteunen het visualiseringsproces van de lezer die de eilanden niet kent. Waar nodig geeft de auteur tekst en uitleg bij de foto's. Soms verantwoordt hij de tekst door een enkele noot.

Het boek telt 183 bladzijden en bestaat uit twee gedeelten. Op bladzijde 9 t/m 143 beschrijft de auteur de Antilliaanse en Arubaanse geschiedenis van prehistorie tot heden. Op bladzijde 144 t/m 177 vult de schrijver zijn reeds eerder verschenen 'Historische bibliografie' aan. Historische publicaties van na 1980 worden in alfabetische volgorde vermeld. Voor de geïnte-resseerde lezer en/of onderzoeker is dit erg handzaam. Zelfs tijdschriftartikelen staan keurig netjes opgesomd. Uit de bibliografie blijkt overduidelijk dat Hartog streeft naar volledigheid. Rijp en groen neemt hij in zijn lijst op om zo goed mogelijk te informeren. Over dit onderdeel van het boek kan ik volmondig lovend zijn. Het lijkt mij dan ook dat dit boek in het onderwijs erg nuttig kan zijn. Leerlingen van het voortgezet onderwijs (havo/vwo-bovenbouw) kunnen zonder enige moeite het historisch overzicht zelfstandig bestuderen. Studenten kunnen met behulp van de bibliografie bepaalde onderde-len uit de Antilliaanse of Arubaanse geschiedenis uitdiepen. De registers van zaken en personen aan het eind van het boek komen de bruikbaarheid ten goede.

BREUK MET TRADITIE

Moderne historische studies over de Britse eilanden in het Caribisch gebied hebben meestal een synthetisch karakter. Via thema's als slavenhandel, slavernij, plantage-economie, migra-tie, sociale en politieke verhoudingen krijgt de lezer een vergelijkend perspectief voorgeschoteld. Voor de Nederlandse Antillen zijn zulke studies nooit verschenen. Het ging (vroegere) historici vooral om de afzonderlijke eilandelijke geschiedenissen. Ik noem een paar willekeurige voorbeelden: Wil Johnson over de Bovenwinden; Hoetink, Armando Lampe, Van Soest, Römer en Paula over Curaçao, H.E. Lampe en Mansur over Aruba.

Wie de vorige werken van Hartog kent, weet dat hij het liefst per eiland een monografie schreef. De onderlinge verbanden tussen de eilanden kregen dan geen aandacht of bleven onderbelicht. Historische vergelijkingen waren niet mogelijk. Gelukkig heeft hij in dit boek met deze ongelukkige traditie gebroken. Het gaat hem om een geschiedenis van alle zes eilanden. Hartog zegt met dit boek te voorzien in een behoefte. Er is vraag naar een 'beknopte, tevens overzichtelijke geschiedenis van deze eilanden'.

Beide doelstellingen heeft de auteur glansrijk gehaald: de studie is zeer beknopt en overzichtelijk. Zijn taal is helder, hoewel in woordgebruik soms afwijkend van het gangbare Nederlands. Dit is niet zo verwonderlijk, omdat de schrijver al sinds de Tweede Wereldoorlog niet meer in zijn geboorteland woont. De zestien hoofdstukken vertellen ons in duidelijk geformuleerde zinnen over de eerste indianen, de ontdekking, de Spaanse periode, de Nederlandse kolonisatie, de slavenhandel, de buitenlandse relaties, de olie-industrie, de politieke wensen van Aruba, de opsplitsing van de Antillen en de actuele situatie. De meeste hoofdstukken zijn dus geordend naar onderwerp. Slechts twee hoofdstukken geven een tijdsaanduiding aan. Eén gaat over de 17e en 18e en een ander over de 19e eeuw. Deze inconsequentie vind ik wat onbegrijpelijk. Waarom niet alle hoofdstukken naar onderwerp geordend?

JAARTALLEN

Wat ook opvalt in de indeling is dat na de eerste veertien hoofdstukken een beetje verrassend een jaartallenlijst is afgedrukt van maar liefst 6 bladzijden. Daarna vervolgt de auteur zijn verhaal met een zeer boeiend en leerzaam hoofdstuk over het ontstaan van de veeltaligheid en multireligiositeit op de eilanden. Het laatste hoofdstuk gaat over 'De Nederlandse Antillen en Aruba nú'. Heeft Hartog deze scheiding tussen de eerste veertien en de laatste twee hoofdstukken bewust aangebracht? Wil hij ons misschien vertellen dat de laatste twee niet tot de eigenlijke geschiedenis behoren? Graag had ik als lezer hierover in de inleiding enige uitleg gehad. Nu blijf ik met een prangende vraag

■ *Voor zijn vele verdiensten is de historicus dr Johan Hartog enkele jaren geleden benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau. Dat gebeurde in het Oostenrijkse Salzburg waar Hartog sinds zijn vertrek uit Aruba met zijn vrouw Elisabeth woont.*

zitten: ziet Hartog de actuele gebeurtenissen niet als een onderdeel van het historisch proces?

Een kritische analyse van de inhoud van de onderhavige studie levert wat problemen op. Mijn gedachten worden bepaald door de gangbare opvattingen over de vorige werken van Hartog. Er zijn critici die zijn historische studies te eurocentrisch en beschrijvend vinden. In hun ogen heeft de auteur te weinig aandacht voor sociale, economische en culturele ontwikkelingen. Hij zou meer de geschiedenis van compagnieën, forten, gouverneurs, kerkelijke instellingen en Nederlanders op de zes eilanden beschrijven. Toen ik in de zeventiger jaren op de lerarenopleiding op Aruba bepaalde stukken uit de werken van Hartog verplicht voorschreef, klaagden de studenten over de wijdlopigheid, gedetailleerdheid en ontoegankelijkheid van de teksten. Zij misten analyses van structuren en processen en een synthetische visie. Het handboek over de Caribische geschiedenis van de beroemde Eric Williams vonden zij daarentegen interessant, structureel en van visie getuigen.

KRITIEK

Deze kritiek is niet mis. Maar is deze ook terecht? Het gaat mij er niet om Hartog te verdedigen. Toch wil ik enige kanttekeningen maken. De betekenis van Hartog voor de Antilliaanse en Arubaanse historiografie is onmiskenbaar groot. Zonder zijn studies zouden wij nog met 'het nulde hoofdstuk' bezig zijn. Door zijn speurtochten in oude werken en archieven heeft hij veel onbekende feitelijke gegevens en gebeurtenissen achterhaald. Dat zijn handboekstudies erg feitelijk en gedetailleerd zijn, komt waarschijnlijk door zijn visie op de geschiedenis en het beoogde doel: zoveel mogelijk feiten en gebeurtenissen beschrijven, omdat de inwoners van de eilanden die nog niet kennen. Voor zijn studies over o.a. het Antillaanse protestantisme, de Curaçaose familie Maduro, Leonard Burlington Smith gaat de geuite kritiek minder op. Wie kritiek op Hartog heeft, moet hem ook in zijn tijd plaatsen. Hij groeide op en studeerde in een tijd waarin historici zich vooral bezighielden met politieke, militaire en diplomatieke geschiedenis. Voor de Franse Annalesschool van Fernand Braudel, Le Roi Ladurie en anderen was er onder historici weinig aandacht voor sociale, economische en culturele geschiedenis. Pas in de jaren zestig en zeventig is het historisch bedrijf drastisch veranderd. Moderne historici van het Caribisch gebied hebben door de invloed van verschillende stromingen in de historie, sociologie en antropologie meer aandacht voor sociale, economische, culturele en mentale processen. De recente studies gaan meer over onderwerpen als de cultuur van de slaven en lagere sociale klassen; het insularisme; de rol van vrouwen, arbeiders en elites in de geschiedenis; demografische, economische en sociale verhoudingen etcetera. Wie Hartog zijn studies volgens de maatstaven van deze huidige historici beoordeelt, zal natuurlijk veel kritiek hebben. Hem kan worden verweten dat hij enerzijds niet meegegaan is met de recente verwetenschappelijking en academisering van zijn vak en anderzijds dat hij blijft volharden in een veel bekritiseerde methode van registratie en beschrijving. Met deze kritiek ben ik het in principe eens. Dit neemt niet weg dat ik de vele publicaties van Hartog regelmatig raadpleeg en herlees. Ook blijf ik met de volgende vraag zitten: waarom publiceren de kritici dan geen studies die aantonen dat het ook anders kan?

ONVOLDOENDE

En dan nu een inhoudelijke analyse van het boek. Voor de Indiaanse periode van de eilanden geeft Hartog de stand van zaken van recente archeologische vondsten goed weer. Voor de Spaanse periode geldt dit echter niet. De golf van studies over Columbus en de Spaanse kolonisatie van de afgelopen jaren in het Caribisch gebied zijn mijns inziens onvoldoende verwerkt. De bewering van de auteur dat Curaçao na 1527 een 'doorgangshuis' voor rode slaven werd, had ik graag bewezen willen zien. Nu blijft het maar bij een opmerking die niet gecontroleerd kan worden. Hoe lang heeft deze slavenhandel plaatsgevonden en hoeveel rode slaven zijn vervoerd? Op basis van welke studies meent de auteur dit te beweren? De Nederlandse kolonisatie van de 17e en 18e eeuw beschrijft de auteur duidelijk. Dit geldt ook voor de slavenhandel. Maar de titel van het hoofdstuk dekt de inhoud niet. Ook gegevens over de slavernij staan hierin. Ik vind dat Hartog de recente studies van Postma en Emmer te weing benut. Een aantal cijfers en grafieken had al veel kunnen verhelderen over de omvang van de slavenhanmdel naar de eilanden. Volgens de berekeningen van Postma verhandelden de kooplieden op Curaçao en Sint Eustatius 60 tot 80.000 slaven! Ook mag niet zonder meer beweerd worden dat de slaven van Ghana afkomstig waren. De toenmalige Nederlandse slavenhandelaren haalden hun slaven uit meerdere gebieden en niet alleen uit aangrenzende gebieden van het huidige Ghana. Hoewel de Goudkust (huidige Ghana) de meeste Nederlandse forten telde, leverden percentagegewijs Loango en de Slavenkust veel meer slaven aan het Nederlands Caribisch gebied.

WEINIG ONDERBOUWD

De meningen die de auteur over de zwaarte van de slavernij ventileert, vind ik te weinig onderbouwd. Een vergelijking met de vrije boeren van Europa is weing genuanceerd: "De vrije boeren in Europa hadden het zeker veel minder dan de slaven, wier kost en kleding altijd verzekerd waren, en die geen akkers hadden die door ronddtrekkende soldaten werden vernield". De groep van Europese vrije boeren was heel divers. Een vrije boer in de Nederlanden, Noord-Frankrijk en Engeland kon in de 17e en 18e eeuw zeer welvarend zijn. Ik denk dat Hartog pachters en keuterboertjes bedoelt. Ook de verwoesting van akkers door soldaten gaat voor de 18e en 19e eeuw niet op. Als Hartog zijn vergelijking wil verdedigen dan had hij specifieker moeten zijn over rechten, plichten, economische gegevens, behandeling van boeren en slaven en demografische gegevens van vrije boeren en slaven. Een vergelijking tussen slaven en Europese loonarbeiders lijkt mij meer voor de hand te liggen. Zo uit de losse pols appels met peren vergelijken is echter historisch onverantwoord.

De hoofdstukken over de ontwikkelingen in de twintigste eeuw zijn soms aan de korte kant. Eén tot drie bladzijden voor de politieke strijd van Aruba of het seperatisme op Sint Maarten geeft te weing informatie aan een onwetende lezer. Voor Aruba wordt dit tekort gelukkig goedgemaakt door de laatste hoofdstukken. Het meest interessant en informatief zijn de hoofdstukken over de olie-industrie, de staatkundige ontwikkelingen van de laatste tijd en het culturele hoofdstuk over talen en godsdiensten. Hartog laat zien hoe veeltaligheid historisch is te verklaren. De rijkdom aan godsdiensten koppelt hij ook duidelijk aan historische gebeurtenissen.

HISTORIST PUR SANG

Na deze inhoudelijke bespreking speelt mij nog een aantal vragen door het hoofd. Geldt de aangehaalde kritiek op de eerdere studies van Hartog ook voor deze publikatie? Geeft dit boek weer welke historische ontwikkelingen en structuren kenmerkend zijn voor de Nederlandse Antillen en Aruba? Zou ik dezelfde keuzes uit het rijke Arubaanse en Antilliaanse verleden hebben gemaakt? Wat voor visie heeft Hartog op het verleden?

Hartog's nieuwste boek is minder detaillistisch dan veel van zijn vorige werken. Hartog schrijft namelijk niet voor wetenschappers maar voor een breed publiek. Hij laat veel bekende feiten en gebeurtenissen weg om zijn beschrijving beknopt en overzichtelijk te houden. Dat zal hem veel moeite hebben gekost. Zijn aanpak is vooral beschrijvend. Hartog heeft altijd zo gewerkt en zal dit niet meer kunnen veranderen. Deze beschrijvende methodiek wordt in de hand gewerkt door de afwezigheid van geëxpliciteerde probleemstellingen aan het begin van het boek. In de inleiding op bladzijden 9 en 10 schrijft Hartog noemenswaardige dingen over de eenheid van en verscheidenheid tussen de eilanden. Volgens mij had dit thema de geschiedenis van de twee landen moeten bepalen.

Het zou juist aardig zijn geweest als de kenner bij uitstek van de eilandelijke geschiedenissen vanuit een aantal probleemstellingen had gewerkt. Ik noem er slechts een paar. Is het bijvoorbeeld vanaf de 16e eeuw op grond van diverse ontwikkelingen en aspecten te verklaren dat Aruba en Curaçao niet bijeen zijn gebleven? Was de Antilliaanse constructie gedoemd tot mislukken? Hoe verhouden sociale en economische processen zich tot emancipatieprocessen in het geheel van het Caribisch gebied? Welke cultureel-mentale processen hebben de identiteit van de insulaire bevolkingsgroepen bepaald? Ik wil niet zeggen dat Hartog zijdelings helemaal geen gegevens over deze problematieken verstrekt. Hij schrijft over de economische, staatkundige en cultureel-maatschappelijke emancipatie maar besteedt er slechts één pagina aan (blz. 95/96).

Hartog blijft een historicus die in te delen is bij de beroemde stroming van het historisme. Deze stroming gaat op zoek naar feiten en gebeurtenissen. Wat er werkelijk gebeurd is, moet achterhaald worden. De historicus mag geen eigen standpunt innemen en zo weinig mogelijk beweren over actueel historische processen. Historisten zoeken niet naar brede verbanden en werken niet met thesen.

NIET OBJECTIEF

Tegenwoordig gaat de theorie van de geschiedenis ervan uit dat de historicus niet objectief kan zijn. Partijdigheid moet natuurlijk vermeden worden, maar een eigen interpretatie en visie ontwikkelen op basis van historische gegevens is niet ongewoon. Als de geschiedenis 'een debat is zonder eind' gaat het juist om de verschillende interpretaties van het verleden. Hartog beschrijft veelal, maar problematiseert en interpreteert vrij weinig. Het gaat hem zeker niet om processen en structuren, maar om feiten, gebeurtenissen en personen. Wie te veel interpreteert, vindt hij niet historisch genoeg. Op bladzijde 159/160 noemt hij de studies van de Arubaan Armando Lampe 'geen eigenlijke geschiedenisboeken'. Blijkbaar stoort hij zich aan de visie van Lampe. Op bladzijde 172 noemt hij de uitdagende studie van James Schrils over de Curaçaose democratie 'historische sociografie'. Dit vindt hij ook van de werken van Hoetink en Römer. In mijn visie horen deze werken tot de sociale geschiedenis of sociologische geschiedenis. Ik heb ook veel kritiek op deze modelmatige studies, maar reken die wel tot de Antilliaanse historiografie.

Concluderend moet ik stellen dat Hartog vanuit bepaalde historistische opvattingen een redelijk boek geschreven heeft voor een groot publiek, oudere leerlingen en studenten. Als basis kan deze beknopte studie goed dienen voor verdere studie. Ik hoop dat dit boek zijn weg zal vinden naar bibliotheken, scholen en opleidingen. Een comparatieve studie van structuren en processen is het niet. Dit was ook niet de bedoeling van de auteur. Het wachten is op een nieuwe generatie (Antilliaanse en Arubaanse) historici die met gebruikmaking van o.a. de betrouwbare werken van Hartog en andere auteurs het Arubaanse en Antilliaanse verleden vanuit sociaalwetenschappelijk perspectief analyseert en vanuit interne en externe Caribische processen en structuren interpreteert.

De historicus kan niet objectief zijn

Vandorp - Eddine n.v.

De volgende bestsellers zijn binnen:

Loose among the lambs - *Jay Brandon*
Sisters of the black moon - *F.J. Pesando*
Seduced - *Virginia Henley*
Private Practices - *Stephen White*
A case of need - *Michael Crichton*

Komt u even langs?